

ЮРИСЛИНГВИСТИКАНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Тасбулатова Алия Маликқызы,
А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университетінің
1 курс магистранты, Қостанай қ.

Аннотация

Бұл жұмыстың өзектілігі тілдің заңды қызмет етуінің әлеуметтік маңыздылығында жатыр және тілдік-сөйлеу құбылыстарын заңдастырудың теориялық негіздері мен тәжірибе үлгілерін жасау қажеттілігін анықтайды.

Мақсаты: юрислингвистиканың ғылым ретіндегі қазіргі жағдайын және бүгінгі күні заңнаманың өзекті болып табылатын мәселелерін көрсету.

Түйінді сөздер: тілдің инвективті қызметі, нормативтік құқықтық мәтін, юрислингвистика саласындағы лингвистикалық аспектілер.

Аннотация

Актуальность данной работы заключается в социальной значимости юридического функционирования языка и обуславливает необходимость разработки теоретических основ и практических моделей юридизации языко-речевых явлений.

Цель: показать актуальное состояние юрислингвистики как науки и очертить тот круг проблем, которые являются актуальными для нее на сегодняшний день.

Ключевые слова: инвективная функция языка, нормативно-правовой текст, лингвистические аспекты в области юриспруденции.

Abstract

The relevance of this work lies in the social significance of the legal functioning of the language and necessitates the development of theoretical foundations and practical models of legalization of linguistic and speech phenomena.

Purpose: to show the current state of legal linguistics as a science and outline the range of problems that are relevant to it today.

Key words: invective function of language, normative legal text, linguistic aspects in the field of jurisprudence.

Юрислингвистика – бұл заңгерлер мен тіл мамандырының бірлескен жұмысының арқасында дамып келе жатқан жаңа ғылым. Юрислингвистиканың зерттеу нысаны – тіл мен құқықтың өзара байланысы болып табылады.

Тіл мен заңның түйіскен тоғысындағы өте өзекті мәселелердің бірі – тілдік өрнектердің кемсітілуі (инвективтілік) мәселесі. Бұл мәселе, бір жағынан, жеке тұлғаның арнамысы мен қадір-қасиетін қорғау туралы заңмен, екінші жағынан, тілдің инвективті қызметі оның табиғи функцияларының бірі, ол сонымен қатар тілді шығармашылық тұрғыдан пайдалану мүмкіндігімен (өмірлік қажеттілікпен) тығыз байланысты. Соңғы жағдай тілдің инвективті қызметін құқықтық реттеуде үлкен қиындық тудырады. Бұл мәселе, әсіресе баспасөздегі ауызша қорлау фактілерін саралауда маңызды болады. Соңғы уақытта тіл мамандарын белгілі бір мәтіндердің инвективті болуы тұрғысынан сараптамалық бағалау үшін соттарға жиі шақырады. Бірақ, негізінен, тіл маманы лингвистикалық және құқықтық аспектілерден тыс, басқа этикалық және психологиялық аспектілерді кіріктіріп, бірқатар мәселелерге біржақты баға бере ала ма? Осы мақалада талқылау мен шешімді күтетін көптеген маңызды мәселелер қарастырылған.

Заң лингвистикасы немесе юрислингвистика – тіл білімінің жаңа саласы Ол тіл мен құқықтың тоғысқан тұсында жатыр және сол арқылы пәнаралық сипатқа ие, дегенмен заңгерлер де, тіл мамандары де тіл мен құқықтың өзара байланысы мәселелерімен көптен бері айналысып келе жатқанын атап өткен жөн. Юрислингвистика лингвистикалық-құқықтық кеңістіктің алуан түрлі мәселелерін шешуге арналған, мысалы, құқықтық құжаттарды лингвистикалық сараптау, заңдар мен басқа да нормативтік құқықтық актілердің мәтіндерін әзірлеу бойынша ұсыныстар жасау, құқықтық аударма саласындағы теориялық және тәжірибелік зерттеулер, тілдік стратегияны анықтаудағы сот-медициналық зерттеулер және т.б. юрислингвистиканың ғылым ретіндегі қазіргі жағдайын және бүгінгі

күні заңнаманың өзекті болып табылатын мәселелерін көрсету [1; 20 бет].

Орыс тіліндегі құқық тілін алғашқы зерттеу өткен ғасырда басталды, бірақ бастапқыда заңнама тілі ең алдымен оның арнайы функционалды стилі тұрғысынан зерттелді, ол құқықтық нормаларды ұсынуға және кейіннен қолдануға арналғаны туралы Ю.А. Грищенко «Актуальные вопросы современной юрислингвистики» мақаласында айтады. Ғалым функционалды стиль теориясы аясында нормативтік құқықтық мәтінді құруға қатысты жалпы ережелер жасалғаны жөнінде, атап айтқанда нормативтік мәлімдемедегі сөздердің тәртібі, сөйлемнің синтаксистік тереңдігі, анықталған сөзден кейінгі анықтамалардың саны, сөйлемінің синтаксистік құрылымы және т. б. атап көрсетеді. Қазіргі уақытта бұл ережелер тек ұсынымдық сипатта ғана емес, сонымен қатар нормативтік актілерді лингвистикалық сараптау үшін негіз болып табылады. Жақында заң жобаларын лингвистикалық сараптаудың теориялық негіздерін кеңейту талаптары айтылды: мәтінді бағалаудың логикалық және нормативтік-стилистикалық критерийлерін ғана емес, сонымен қатар жалпы тіл білімінің референция туралы ережелерін қолдану, сондай-ақ, мәтіндерді семантикалық қабылдау заңдылықтары туралы психоллингвистика мен байланыс теориясының мәліметтерін қолдану жөніндегі мәселелерді қозғайды.

Киракосян М.Б. «Роль языка в профессиональной деятельности юриста» атты мақаласында қорғаушының кәсіби қызметінде тілдің алатын орны туралы айтады: «Құқық нормаларын жасай отырып және оларды азаматтарға түсіндіре отырып, іс жүзіндегі заңгер тілді мінсіз меңгеруі тиіс. Сондықтан, Заңда тіл сындарлы және коммуникативті функцияларды қоғамдық өмірдің басқа салаларындағыдай жүзеге асырады. Егер қорғаушының сөйлеу мәдениеті туралы түсінігі болмаса (сөйлеу тапсырмаларын шешу үшін тілдік құралдарды дәлелді пайдалану), қорғаушының қызметіндегі тіл қызметі тиімді орындалмайды. Сөйлеу мәдениеті – адамның ойлау мәдениеті деңгейінің көрсеткіші. Сөйлеу мәдениеті спикердің лексикалық қорының байлығын, оның ойды әдеби тілдің ептілігіне, сөйлеудің айқындылығы мен орындылығына қатаң сәйкестікте жеткізе алатындығын қамтиды. Ойды ұсынудың айқындылығы заң функцияларын ауызша қабылдауға ықпал етеді. Құқық тілінде қыстырма сөздерге жол берілмейді (мысалы, *sotosay* – былайша айтқанда). Оларды қолдану орынсыз, өйткені бұл сөйлеудің анықтығына сәйкес келмейді [2; 9 бет].

Юрислингвистика аясында терминологиялық, социоллингвистикалық, дискурсивті, лингвомәдениеттану сияқты және тағы басқа тәсілдер болуы мүмкін. Олардың әрқайсысы Заңтану мен тіл білімі арасындағы қарым-қатынастың белгілі бір қырын көрсетеді.

Сонымен, терминологиялық көзқарас тұрғысынан құқықтық терминдердің лексикалық мағыналарының ерекшелігі, олардың номинативті функцияны орындау ерекшеліктері, тиісті пәндік аймақтың экстралингвистикалық шындықтары мен олардың құқықтық тілдің лексикофразеологиялық қорына жататын тілдік декигнаторлар арасындағы байланыс сипаты зерттеледі.

Социоллингвистикалық тұрғыдан алғанда, тіл саясатымен оның құқықтық аспектісінде, этностық тілдер мәртебесінің, сондай-ақ мемлекеттік тілдер мен әдеби тілдің құқықтық мәселелерімен байланысты проблемалар кешені зерттеледі.

Лингвомәдениеттану тұрғысынан заңды бағытталған мәдени ұғымдар (мысалы, «заң», «әділеттілік», «мейірімділік» және т.б.) олардың логикалық және «аңқау» түсіндірмелерінің өзара әрекеттесуінде талданады [3; 101 бет, 102 бет].

Заң лингвистикасы мемлекет тілін мемлекеттік тіл саясатының объектісі және құқық тілі заң саласын қызмет көрсету элементі ретінде зерттейді. Тіл – мемлекеттің қалыптасуына ықпал ететін негізгі компоненттердің бірі. Сонымен қатар, «бірыңғай тілдік кеңістікті сақтау – ел бірлігін сақтаудың кепілі» – ел ішінде жүргізіліп жатқан тіл саясатының көптеген кезеңдерінің бірі. Тіл мемлекет пен осы мемлекеттің құқығы арасындағы нақты «көпір» ретінде әрекет етеді: ол заң техникасы саласына кіреді, тіл нормативтік құқықтық актілерді жазу және түсіндіру құралы болып табылады, құқық-

тық мәдениет деңгейінің маңызды көрсеткіштерінің бірі болып табылады (құқықтық білім көлемі табиғи заңдастырылған тілді меңгеру деңгейіне байланысты).

Юрислингвистиканың әдіснамалық ерекшелігі қазіргі уақытта тілдік-құқықтық саланы және оған қатысты жеке құбылыстарды маңызды лингвистикалық параметрлер аспектісінде қарастыруды анықтайды деп санаймыз, олардың ішінде ең алдымен бесеуі ерекшеленеді: 1) «табиғи (табиғи) – жасанды (қолдан жасалған)», 2) шағылысатын (тілге қатысты) – шартты (тілге қатысты), 3) «стихиялық-сезімдік – рационалды-логикалық», 4) «консервативті-статикалық – шығармашылық-динамикалық», 5) «үздіксіз – дискретті» [4;17 бет].

Юрислингвистиканың аралас, қолданбалы және жеке аспектілеріне біз ғылыми – лингвистикалық мақсаттарда зерттеу тақырыбын емес, материалды- терминдерді, нормаларды, мәтіндерді және т. б. қолдануды жатқызамыз.

Құқықтану саласында лингвистикалық аспектілер тым үлкен рөл атқарады, бұл заң техникасы мен заңдарды түсіну және түсіндіру техникасына, сот сөздерін құруға және әртүрлі құқықтық құжаттарды рәсімдеуге қатысты [4; 19 бет].

Лингвистикаға арналған құқықтанудың қолданбалы бағыты тілдік өмірдің қандай аспектілері юриспруденцияға қол жеткізе алатындығын зерттейді, олар лингвистикаға не бере алады, мысалы, бұқаралық ақпарат құралдарында әдеби норманы дөрекі және шет тілдік лексиканың күшінен қорғау мәселелерін шешу.

Лингвоюристика, жоғарыда айтылғандай, құқықтың лингвистикалық аспектілерімен айналысады, сондықтан заң ғылымының бір саласы болып табылады. Егер юрислингвистика қандай да бір құқықтық құжатта немесе сот процесінде қалай қолданылатынын айтса, онда «лингвоюристер» бұл істерді қолданыстағы заңнамаға немесе сот практикасына қалай жеткізу керектігін шешеді.

Мысалы, юрислингвисттер лингвистикалық мәліметтер негізінде лексиканың инвективті шкаласын жасайды, оларды осы шкалаға аударады, бірақ осы шкала бойынша белгілі бір айдарлардың тікелей құқықтық біліктілігін лингвоюристер жүзеге асырады, оларды азаматтардың ар-намысы мен қадір-қасиетін қорғау туралы заңмен байланыстырады. Юрислингвистика Заңның мәтіндерін оларды табиғи тілмен байланыстыру арқылы түсіндіреді, тіл мамандары үшін мұндай корреляция да қабылданады, бірақ олар үшін түсіндірудің негізгі әдісі арнайы заңды болып табылады [4; 20 бет].

Қорытындылай келе, юрислингвистика қазіргі уақытта белсенді даму кезеңін бастап өткеріп жатқан лингвистикалық ғылымның салыстырмалы түрде жас саласы екенін атап өткім келеді. Құқық тілі әлеуметтік құбылыс ретінде зерттеледі, құқықтық сөйлеуді түсіну мәселелерін әлеуметтік лингвистика тұрғысынан зерттеулер пайда бола бастады. Юрислингвистика айналысатын мәселелер көп қырлы және оңай емес. Олардың кейбіреулері құқықтық және лингвистикалық құзіреттілікті талап етеді, ал басқаларын шешу үшін терең және теориялық түсіну және практикалық даму қажет. Алайда, заң лингвистикасының ғылым ретіндегі жағдайы бүкіл әлемде құқық тілін белсенді ғылыми зерттеу сатысында деп қорытынды жасауға болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Грищенко Ю.А. Актуальные вопросы юрислингвистики как новой области современных междисциплинарных исследований // Ярославский педагогический вестник. – 2005. – № 1. – С. 20-23.

2. Киракосян М.Б. Роль языка в профессиональной деятельности юриста // Филологические науки. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, 2014. № 6. Ч. 1.

3. Юрислингвистика-10: Лингвоконфликтология и юриспруденция: межвузовский сборник научных трудов /под ред. Н.Д. Голева и Т.В. Чернышовой. – Кемерово; Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2010. – 452 с.

4. Юрислингвистика: проблемы и перспективы: Межвуз. сб. научных трудов / Под ред. Н.Д. Голева. Барнаул, изд-во Алт. ун-та, 1999.